

МІФОПОЕТИЧНА СКЛАДОВА ГОСТИННОСТІ В ДОБУ АНТИЧНОСТІ

Прима В. В.

*асистент кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Київського національного університету культури і мистецтв
(Україна, г. Київ)*

На ранній стадії розвитку уявлення давніх греків про світ і практики стосунків з цим світом визначала міфологія. Давньогрецьку культуру і мислення характеризує інтенція до виявлення та осмислення тих начал, з яких постав і на яких ґрунтується світ і людина в ньому. І така первинність знаходиться в міфі. Сутність міфологічного світогляду, його своєрідність виражається поняттям «синкретизм», що відображає єдність, нерозчленованість, цілокупність знань, емоцій і моделей поведінки, що стосується, в першу чергу, і сфери гостинності.

Давні греки пов'язують звичай гостинності безпосередньо з богами і в першу чергу з Зевсом. І тому гостинність набуває священного, сакрального характеру, її порушення розцінюється як виклик богам. Зевс, будучи верховним заступником всезагальної справедливості (Діке), карає божою карою всіх, хто попирає цю справедливість в тому числі і закон гостинності.

Культура Давньої Греції створювалась і розвивалась як ора-акустична і в її багатовимірному просторі вже в поемах «Іліада» та «Одіссея» Гомера з'являються слова ксенос, ксенія, представлена міфопоетична традиція гостинності, формується її гомерівський дискурс як загальноновизнаний звід норм і правил, кодекс поведінки людей гостинних і негостинних. У Гомера цей кодекс, що складається на перетині міфу і поезії, репрезентує Одиссей під час свої мандрів просторами тодішньої Ойкумени і засвідчує нерозривність зв'язку між «архетипом» гостинності і її міфопоетичним втіленням. «Майже кожний гомерівський герой – надзвичайно сильна натура, з залізним характером, абсолютно безстрашний перед будь-якими небезпеками і катастрофами. Ці герої можуть сильно любити і ненавидіти» [2, с.162].

Звичай гостинності в гомерівському суспільстві відрізнявся від інших зв'язків тим, що встановлювався між греками, які жили в різних полісах, і передбачав обмін благами і послугами між ними без будь-якої користі, тільки лише на основі моральних зобов'язань. Ксенічні зв'язки скріплювалися особливими ритуальними актами: рукостисканням, збалансованим дарообміном; взаємним зобов'язанням сторін. Вже в архаїчну епоху в усіх знатних родинах були гостеприймці в інших полісах, що забезпечували контакти між ними. В той же час подорожній, який не мав друга, до якого міг би звернутися на чужині, звертався до царя і цей цар, як Алкіной Одиссея, брав під свій захист чужинця, а у разі потреби відправляв на батьківщину.

«Освячені авторитетом релігії, ксенічні зв'язки, – як пише відомий дослідник античності І. Суриков, – вже на час створення гомерівських поем стали невід'ємною складовою грецького світу, одним із важливих факторів, який сприяв забезпеченню цивілізаційної єдності» [3, с.61]. Таким чином ксенія

ще з гомерівських часів стає одним із структуроутворюючих елементів суспільного буття.

У «темний» період грецької історії, про який йдеться в поемах Гомера, подорожі були важкими й небезпечними. Оскільки чужинця місцеві жителі зустрічали іноді насторожено, а іноді й вороже, а прибульці в свою чергу боялися місцевих. В «Одіссеї» Афіна попереджає Одиссея, який прибув в царство феаків, щоб він не дивився на зустрічних людей і не ставив їм питань: «Люди тутешні не дуже-то люблять чужинців заможних, гостем не приймуть того, хто із іншого краю прибув» [1, с.123]. І тому дружні відносини між членами різних общин були дуже обмежені.

У цьому небезпечному світі далеко від батьківщини мандрівник потребував тих, хто міг його захистити, а також надати «стіл і дім». І поряд з ворожістю у еллінів віддавна існувало і протилежне, співчутливе ставлення до чужинців, прагнення надати допомогу і гостинність. В гомерівському дискурсі гостинності Менелая не лише обурює пропозиція слуги Етеонея відіслати Телемаха і його супутників в інший дім, а й викликає гнівний осуд: «Досить в чужих ми людей гостинного хліба поїли, Поки повернулися додому! І хай нас надалі рятуює Зевс от неволі такої!» [1, с.72].

Для Одиссея, як і для самого Гомера, дотримання звичаю гостинності, освяченого божественними настановами, відрізняє цивілізоване суспільство, від дикого, варварського в якому не визнаються боги, не здійснюються жертвопринесення.

Один з найдраматичніших епізодів поеми пов'язаний з перебуванням Одиссея і його команди на острові циклопів. Розмірковуючи над можливим результатом зустрічі з його мешканцями, герой прагне дізнатися, «...що за мужі в тій країні думують, Чи привітні і дикі там люди, що правди не знають, Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні» [1, с.156]. Нещастям для героя і його супутників стало те, що ці люди виявилися нецивілізованими і дикими. У відповідь на прохання Одиссея надати їм гостинність, оскільки їх покровитель Зевс – Гостеприймець, а гості гідні пошани і поваги, циклоп Поліфем, син Посейдона, заявив: «Нам, кіклопам, байдуже до Зевса – егідодержавця, І до блаженних богів, самі-бо ми від них сильніші» [1, с.158].

Важливою складовою ритуалу гостинності був обмін подарунками і в поемах Гомера є численні свідчення про подібний обмін між героями. В пісні шостій «Одіссеї» про прибуття головного героя до феаків, і в сьомій, де йдеться про його перебування в палаці Алкіноя, подарунки згадуються як цілком звичне явище.

При цьому не береться до уваги вартість предметів. Подарунки крім того, що закріплювали соціальні зв'язки, мали ще й велике символічне значення. Даруючи пурпурний пояс, золотий кубок чи зброю, даритель засвідчував, з одного боку, своє високе становище, а з іншого – високий статус свого чужоземного гостя.

Особливістю ксенічних зв'язків є їх спадковий характер, хоч від них не заборонялося і відмовлятися. Телемах, звертаючись з проханням до сина Нестора, нагадує йому, що вони «пов'язані узами дружніми здавна, з приятні

наших батьків, гості один одному» [1, с.256].

Зі звичаєм гостинності тісно пов'язаний обов'язок надавати допомогу тим, хто благає про захист – Гікесія. Якщо чужинець мав сумнів щодо гостинного прийому, то він сідав біля вогнища, священного місця у еллінів і в такому випадку потрапляв під захист Зевса Гікесія, покровителя благаючих про милість. В гомерівській «Одіссей» також згадується «жертвник великого Зевса» [1, с.371].

Між вівтарем і вогнищем як осередком святості був тісний зв'язок, оскільки вони відігравали провідну роль в ритуалі жертвоприношення, виконували релігійну функцію. Заборона щодо будь-якого насильства над тим, хто сів біля вогнища сприяли подальшому розвитку уявлення про те, що вбивство біля вівтаря є святотатством, Недоторканність людини, яка припала до вівтаря після появи святилищ поширилася і на ці останні, а згодом стала підставою для обґрунтування недоторканності учасників чисельних свят і змагань на теренах Еллади. Існування таких звичаїв, як ксенія і гікесія, дозволили давнім грекам здійснювати паломництва до далеких святилищам і знайти в чужих краях захист, житло та їжу.

Відповідальність за порушення законів гостинності передавалася з покоління в покоління, оскільки відносини ксенії, зазвичай були не лише взаємними, а й спадковими. Показовий міфо-генеалогічний приклад покарання нащадків, якими були афінські тирани Пісістрати, за відмову їх предків надати гостинність наводять А.А. Молчанов та І.Є. Суриков: «Афінські тирани, будучи нащадками тих, хто відмовив в гостинності, неминуче заново прийняли на себе разом з владою шлейф відповідних імплікацій, у тому числі і негативних» [3, с.130].

Трапеза займає суттєве місце в ритуалі гостинності. Коли Телемах і його супутники прийшли в дім Менелая і були запрошені на бенкет, Менелай поставив перед ними кращий шматок м'яса, відділивши його «від своєї почесної пайки» [1, с.73].

Розширення кола друзів, гостинність, скріплена частуванням і подарунками, підвищувала значення людини в своїй громаді, її соціальний статус, а також давала можливість поширити свій вплив за її межами.

Під час спільної трапези встановлювалися не тільки відносини особливої дружби і гостинності, але і відбувалося єднання мікро- і макрокосмосу, поновлювалася втрачена життєва енергія, що забезпечувало досягнення гармонії і єдності в соціумі і на рівні міжособистісних відносин.

1. Гомер. Одіссея. – Х. : Фоліо, 2001. – 547 с.

2. Лосев, А.Ф. Гомер. – М. : Учпедгиз, 1960. – 574 с.

3. Молчанов А.А. Писиситратиды потомки отказавших в гостеприимстве (актуализация дионастического мифа) / А.А. Молчанов, И.Е. Суриков // Закон и обычай гостеприимства в античном мире: доклады конференции. – М., 1998. – С.122-130.

4. Суриков, И.Е. Аристократия и демос: политическая элита архаических и классических Афин / И.Е. Суриков. – М. : Русский фонд содействия образованию и науке, 2009. – 256 с.